

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

CİLT 3

44. KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI BİLDİRİLERİ

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

**44. Uluslararası Kazı, Araştırma ve
Arkeometri Sempozyumu**

**44. KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI**

CİLT 3

**27-31 MAYIS 2024
NEVŞEHİR**

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ANA YAYIN NO: 3796/3
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 205/3

Editör

Dr. Soner ATEŞOĞULLARI

27-31 Mayıs 2024 tarihlerinde Nevşehir’de düzenlenen 44. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

TK: 978-975-17-6176-7

ISBN: 978-975-17-6179-8

Grafik Tasarım

Nihal KARAPEK

Kapak Fotoğrafi

Mermer Dionysos başı, Aphrodisias, Tetrapylon Caddesi, MS 4. yüzyıl.

Not: Kazı raporları, dil ve yazım açısından Dr. Soner ATEŞOĞULLARI tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarlar sorumludur.

Ankara 2025

İletişim Bilgileri

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Müzeler Dairesi Başkanlığı Yayın ve Tanıtma Şubesi Müdürlüğü

II.TBMM Binası Yanı 06110 Ulus Ankara/TÜRKİYE

Tel: +90 (312) 470 64 64 - +90 (312) 470 64 65

E-Posta: yayinlar@ktb.gov.tr

web: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/>

İÇİNDEKİLER

Müjde PEKER, Daniş BAYKAN, Göknur BEKTAŞ, Ceren BAYKAN, İlkey Gizem ÖNEM NİF (OLYMPUS) DAĞI ARAŞTIRMA VE KAZI PROJESİ: 2023 YILI KAZISI.....	13
Nicholas CAHILL SARDİS, 2023.....	33
Nicolò MARCHETTI THE 2023 JOINT TURCO-ITALIAN EXCAVATIONS AT KARKEMISH.....	51
Nilüfer PEKER, Can ERPEK MOKİSSOS 2023.....	63
Cengiz TOPAL, Onur ZUNAL, Hakan AYCAN, Bahar BABACAN, Şerife Eda ALTIPARMAK KLAROS 2023.....	79
Osman DOĞANAY, Hüsamettin Hayri ŞENER TYANA KAZISI 2023 YILI ÇALIŞMALARI.....	95
Önder İPEK, Murat AYDIN, Semih GERÇEK, H. Hande İŞLEROĞLU 2023 YILI ORTAKÖY ŞAPINUVA KAZI ÇALIŞMALARI.....	103
Mehmet GARİPCİN, Özdemir KOÇAK, İsmail BAYTAK, Mustafa BİLGİN, Tülay UĞUR, Ahmet İhsan AYTEK, Alper Yener YAVUZ, Büşra ALADAĞ, Harun OY, Metin KARTAL BOLVADİN ÜÇHÖYÜK 2023 YILI KAZILARI.....	115
Pınar ÇAYLI, F. Işıl DEMİRTAŞ, Yasemin YILMAZ, Buse AKKOCA BÜYÜK DELLER 2023.....	129
Rabia AKARSU, Hüsnü GENÇ, Elif ŞENER, Sedat Selçuk AKARSU, Fatma KOTAN KOÇLİ, Barış Can DOĞAN, Büşra KELEŞ ERZURUM-PULUR HÖYÜK 2023 YILI KAZI ÇALIŞMALARI.....	147
Roland R.R. SMİTH, Ine JACOBS, Serra SOMERSAN APHRODISIAS 2023.....	165

Seçkin EVCİM, Muhsine Eda ARMAĞAN, Semra PALAZ YILDIRIM, Mustafa Seyfullah KOLAĞASIOĞLU, Uğurcan KOŞDEMİR FATSA-POLEMONION OKTAGONU (AZİZ KONSTANTİN VE HELENA MANASTIR KİLİSESİ) 2023 YILI KAZISI.....	185
Sedef ÇOKAY-KEPÇE, Aşkim ÖZDİZBAY, Aytaç DÖNMEZ 2023 YILI PERGE KAZI, ONARIM VE DÜZENLEME ÇALIŞMALARI.....	207
Selçuk SEÇKİN, Esra SAYIN YALOVA ALTINOVA/ÇOBANKALE KAZISI 2023 YILI ÇALIŞMALARI.....	223
Serdar AYBEK, Burak ARSLAN, Yılmaz BALIM, Ezgi DUMAN, Zeynep A. MERİÇ, Serhat SEVİK, Esra SAĞUN ZİH, Meltem AHAOĞLU, Taner ÖZGÜR METROPOLİS KAZISI 2023 YILI ÇALIŞMA RAPORU.....	233
Sevinç GÜNEL ÇİNE-TEPECİK 2023 YILI KAZILARI.....	249
Süheyla İrem MUTLU, Semih MUTLU, Celal ULUDAĞ, Ezgi ÖRENLER, Mesut İLHAN SOĞMATAR ANTİK KENTİ 2023 YILI KAZISI.....	267
Şener YILDIRIM, Taner AKAR KORYKOS KALESİ 2023 YILI ÇALIŞMALARI.....	285
Şevket DÖNMEZ, Mona SABA, İmran FİDAN OLUZHÖYÜK KAZISININ YEDİNCİ DÖNEM (2023) ÇALIŞMALARI: DEĞERLENDİRMELER VE SONUÇLAR.....	303
Taner KORKUT, Çilem UYGUN, Bilsen ÖZDEMİR, Ozan USANMAZ, Ertan YILDIZ TLOS 2023 KAZI ETKİNLİKLERİ.....	325
Zeynep KUŞDİL SAK, Elif DENEL, Timothy P. HARRISON TELL TAYİNAT ARKEOLOJİ PROJESİ 2023 ÇALIŞMA SEZONU.....	341
Ümit AYDINOĞLU, Okan ÖZDEMİR UZUNCABURÇ/DIOCAESAREA 2023 YILI ÇALIŞMA RAPORU.....	353
Ümit ÇAYIR TIĞLI PANAZTEPE KAZISI 2023 YILI ÇALIŞMALARI.....	363

Vasıf ŞAHOĞLU, İrfan TUĞCU, Ümit GÜNDOĞAN, Ourania KOUKA, Mustafa İNCİRLİLİ, Yeşim ALKAN 2023 YILI LİMAN TEPE KARA VE SU ALTI KAZILARI.....	379
Vecihi ÖZKAYA, Abdullah LEYGARA, Nesibe ARSLAN EĞİL ASUR KALESİ 2023 KAZISI.....	399
Vedat KELEŞ, Hasan KASAPOĞLU, Kasım OYARÇIN, Büşra Elif KASAPOĞLU, Alper YILMAZ, Soner ÖZMEN, Sadık TUĞRUL PARİON 2023 YILI KAZI ÇALIŞMALARI.....	417
Yalçın KAMIŞ, Tuğçe ŞENER, Emine TAŞKIRAN, N. Eren İRİYARI 2023 YILI ACEMHÖYÜK KAZILARI.....	433
Ali Yalçın TAVUKÇU, Zerrin AYDIN TAVUKÇU, Mesut CEYLAN, Sinem COŞKUN, Kasım EKER, Ayşe AVLİ, Murat SARIGÜL ALABANDA 2023.....	445
Yusuf SEZGİN, Burkay KIZILBUĞA, Mehmet Nezih AYTAÇLAR, Baykal BAŞDEMİR AİGAİ (AİOLİS) 2023 YILI ÇALIŞMALARI.....	457
Zafer DERİN, Mehmet Akif ERDEM, Özgen ÇELİK, Merve MAMİKOĞLU, Şahin MENTEŞE İZMİR-YEŞİLOVA HÖYÜĞÜ 2023 YILI KAZI ÇALIŞMALARI.....	477
Zeliha GİDER BÜYÜKÖZER, Aytekin BÜYÜKÖZER, Abdullah KADAİFCİ, İsmail AKKAŞ, Serdar BAĞLIBEL, Esra BALKAYA LATMOS VE HERAKLEIA 2023 YILI ÇALIŞMALARI.....	493
Mehmet TEKOC AK, Cihangir ALDEMİR ANEMURİUM KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI: 2023.....	513

TLOS 2023 KAZI ETKİNLİKLERİ

Taner KORKUT*

Çilem UYGUN

Bilsen ÖZDEMİR

Ozan USANMAZ

Tlos Antik Kenti 2023 kazı etkinlikleri Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü izin ve desteğinde gerçekleştirilmiştir. Aralık ayı sonuna kadar 12 ay boyunca kesintisiz sürdürülen kazı sezonunda Bakanlık Temsilcisi olarak kazı çalışmalarına Sivas Müzesi uzmanlarından Hülya Güven görevlendirilmiştir. Tiyatro restorasyon çalışmaları ise Fethiye Müze Müdürlüğü denetiminde sürdürülmüştür.

Tlos 2023 yılı etkinlikleri kapsamında Girmeler Höyük Yerleşimi ve Tlos tiyatrosunda kazı ve belgeleme faaliyetleri yürütülmüştür. Yıl içinde tiyatronun *ima cavea*, güney *parodos* ve güneybatı *analemma* duvarlarında restorasyon faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Kazı evinde ise metal, cam, pişmiş toprak, kemik ve taş eserler depo envanter çalışmaları çerçevesinde belgelenerek kayıt altına alınmıştır. Diğer çalışma başlıkları arasında epigrafik araştırmalar, arazi çizim belgeleme çalışmaları ile kent merkezindeki tüm yapıların bitki temizliği ve koruma faaliyetleri sayılabilir.

GİRMELER HÖYÜK KAZI VE BELGELEME ÇALIŞMALARI

2023 yılı kazı sezonunda Girmeler Höyük Yerleşimi'ndeki Büyük Mağara'nın ön alanı ve kuzeyindeki kutsal yapı grubunun bulunduğu yamaç ile Küçük Mağara'nın güneybatı koridorunun arka giriş kısmı olmak üzere üç farklı noktada kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Büyük Mağara'nın girişinde yapılan kazı çalışmalarının amacı uygun bir tabakadan alınacak radyokarbon örnekleri sayesinde Akeramik Neolitik ile Çanak Çömlekli Neolitik Dönem arasındaki geçiş tabakalarını daha net bir şekilde tarihlendirebilmektir. Kuzey yamaçta planlanan kazıların hedefi önceki sezonlarda açığa çıkartılan kalın *terrazzo* taban üzerine ahşap direklerle desteklenmiş kerpiç duvarlı iki kutsal binanın kesin tarihlemesini yapabilmek ve söz konusu yapıların kullanım amacına dair yeni veriler elde etmektir. Son olarak höyük yerleşimine güneyden giriş veren mağara koridorunun ağzında yapılan kazı

* Prof. Dr. Taner KORKUT, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 07058 Antalya/TÜRKİYE; E-Posta: tkorkut@akdeniz.edu.tr

Prof. Dr. Çilem UYGUN, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 31000 Hatay/TÜRKİYE.

Doç. Dr. Bilsen ÖZDEMİR, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Nevşehir/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Dr. Uygur Ozan USANMAZ, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 07058 Antalya/TÜRKİYE.

çalışmaları ise Prehistorik Çağ yerleşiminin bu alana ne ölçüde yayıldığını ve aynı zamanda mekânsal farklılıkların dönemsel bir ayrıma işaret edip etmediğini saptamayı amaçlamıştır.

Bu hedefler doğrultusunda ilk olarak Büyük Mağara'nın ağız kısmındaki 14-V karelağında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 30 cm'lik yüzey toprağının altında Neolitik Dönem seramikleri, çakmaktaşı aletler ve yoğun biçimde yanık hayvan kemikleri tespit edilmiştir. Bir alt kotta yanık hayvan kemikleri ile çakmaktaşı aletlerin devam ettiği ancak seramiğin azaldığı ve daha aşağı tabakalarda ise son bulduğu ve böylece de Akeramik Neolitik Dönem katmanlarına ulaşıldığı anlaşılmıştır.

Mağaranın kuzeyindeki yamaçta ise önceki sezonlarda açığa çıkartılan *terrazzo* tabanlı yapıların yakınındaki 6-Y ve 6-W karelağlarında iki sondaj açması gerçekleştirilmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere bu alandaki çalışmanın amacı 2020 ve 2021 kazı sezonlarında kazılan kırmızı aşı boyası ile kaplı *terrazzo* tabanıyla yerleşimdeki diğer yaşam düzlemlerinden belirgin şekilde ayrılan iki yapının bu alanda açığa çıkartılması olası başka yapı kalıntılarıyla daha net tarihlendirmesini yapabilmek ve fonksiyonlarına dair yeni verilere ulaşmaktır. 6-Y açmasının en üst biriminde kemik, çakmaktaşı ve homojen olmayan seramikler görülmüştür. Bir alt tabakada diğer buluntulara ek olarak sadece Neolitik Dönem seramiği ele geçmiş olup ana kaya seviyesine ulaşılmasıyla açma sonlandırılmıştır. 6-W sondajında da çakmaktaşı atık ve dilgiler, az sayıda Neolitik Dönem seramiği ve hayvan kemikleri bulunmuştur. Sonraki tabakada malzeme kesintiye uğramış açmanın büyük kısmını kaplayan ana kaya açığa çıkartılmıştır. Ana kayanın batısındaki kesitte iz veren *terrazzo* tabanın takibi başka bir binanın varlığını ortaya koymuştur. Tabandaki izlerden yapının köşeleri yuvarlatılmış kareye yakın planlı, payanda benzeri ahşap direklerle desteklenen kerpiç duvarlarla kapatıldığı anlaşılmıştır (Resim: 1). Yanındaki diğer binalarda olduğu gibi bu yapının da beyaz zemini üstüne kırmızı boya kullanılmıştır. Diğerlerinden farklı olarak iç içe üçgenler, şevronlar, karşılıklı yassı üçgenler, karo desenleri ve dikdörtgen çizgisel motifler dekorasyonda tercih edilmiştir. Yapılan incelemelerde kırmızı boyalı motiflerin iki evreli olduğu da görülmüştür. İlk evredeki boyalar çok soluk bir kırmızı renkte iken daha sonra yapılan motifler canlı kırmızı renktedir. Tabanın üst ve alt kodundan karbon ve organik sediment örnekleri alınmıştır. Zeminin erozyonla zarar görmemesi amacıyla batı kesimi daha önceki binalarda olduğu gibi taş duvarla örülerek desteklenmiş, jeotekstil, membran ve ince toprakla örtülerek koruma altına alınmıştır.

Diğer çalışma alanı yerleşiminin güney-batısında kalan yaklaşık 60-70 m uzunluğunda ve ortalama 10-12 m genişliğindeki mağara koridorudur. Mağara ağzına denk gelen 52-C karelağında gerçekleştirilen kazı çalışmasının amacı tabaka takibine yönelik veri toplamaktır. Mağaranın güney ağzında tarımsal faaliyetlerle yükseltilmiş yüzey seviyesinden 70 cm aşağıda Erken ve Orta Kalkolitik Dönem'e ait seramik parçaları ele geçmiştir. Bu birimin altından ayrıca dört adet bız, bir adet mablak, bir adet mermer boncuk, bir adet ezgi taşı, bir adet öğütme taşı olmak üzere toplamda sekiz adet küçük buluntu da ele geçmiştir (Resim: 2). 1.40 m derinlikte ise kireç ve yanık izlerinin bulunduğu bir yaşam düzlemine rastlanıl-

miştir. Kesintiye uğrayan bu zeminin altındaki taşlı dolgu içerisinde ele geçen mantar kulplu kaptan en erken yerleşim sürecinin Orta Kalkolitik Dönem'e kadar uzandığı kesinleşir. Bu seviyeden itibaren ana kayaya kadar herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanılmadığından belgeleme çalışmaları sonrasında açma kapatılmıştır.

2023 sezonunda Girmeler Yerleşimi'ndeki son kazı çalışması 16-V karelağında gerçekleştirilmiştir. Yumuşak küllü toprağın yaklaşık 15 cm altında, ucunda yoğun yanıklı ufak dairesel ateş alanı bulunan bir tabana rastlanılmıştır (Resim: 3). Taban üstünde Neolitik ve çok daha geç dönemlere ait karışık seramik grubu ele geçmiştir. Tabanın kuzey devamında yüzeyden 35 cm derinlikten başlayarak sadece Neolitik Dönem çanak çömleklerin görüldüğü homojen bir tabakaya ulaşılmıştır. Ufak ve orta boyutlu kırık taşlardan oluşan birimin devamında arkeolojik buluntu gelmemesi üzerine kazı çalışmaları sonlandırılmıştır.

Sonuç olarak Girmeler Höyük Yerleşimi'nde gerçekleştirilen kazı çalışmalarıyla teknik ve fonksiyon olarak Batı Anadolu'daki benzerlerinden daha erken bir döneme ait olan kutsal yapı grubuna üçüncü bir örnek eklenmiş ve böylece alanın Anadolu'nun güneyi ile batısını birbirine bağlayan özel konumu antik DNA araştırmalarına ek olarak mimari verilerle de desteklenmiştir.

TİYATRO KAZI VE BELGELEME ÇALIŞMALARI

Tlos Antik Kenti tiyatrosu 2023 yılı kazı ve belgeleme çalışmaları sahne binasının batı, güney ve iç mekanları olmak üzere üç farklı alanda gerçekleştirilmiştir. İlk olarak sahne binasının batısında kent agorasına açılan *stoayı* kapatan dolgunun güney yönden kaldırılmasıyla kireç taşı zemin plakasına oturan 90 cm çapında tuğla sütunlardan oluşan ikinci bir *stoa* düzenlemesi ile karşılaşmıştır. Sütunun yaklaşık 6.40 m güneyinde doğu-batı yönünde uzanan biçimsiz moloz taşlarla örülmüş kare planlı yapının kuzeybatı köşesinde bulunan kalp formu tuğla sütun geç dönem *stoasının* güney sınırını belirler (Resim: 4). Aynı hat üzerinde kuzey devamda da benzer formda iki kireç taşı plakanın bulunması tuğla sütun düzenlemesinin sahne binası boyunca devam ettiğini göstermiştir. Seramik ve sikke buluntuları ışığında bu eklentilerin MS 4. yüzyıl ile MS 5. yüzyılın ikinci yarısına kadar (Constantinus, Valentinianus ve Theodosius hanedanları zamanında, MS 305-457) gerçekleştiği düşünülmektedir. Sahne binası ile *stoa* arasındaki dolgu kaldırıldıktan sonra bu alanın ince taş yongalı ve küçük çakıllı harçlı bir zeminle kaplandığı anlaşılmıştır. Bu döşemin altında alanın Geç Antik Çağ kullanım evresine ait yapılarla ilişkili birbirinden bağımsız güney-kuzey doğrultulu konumlanan künk sıraları açığa çıkmıştır. Gerek erozyon gerekse çok evreli kullanıma bağlı olarak alandaki fiziki müdahalelerin sürekliliğinden kaynaklı tahribat nedeniyle bu su sistemleri kesintiye uğramıştır (Resim: 5). Üçüncü giriş hizasında açılan sondaj açmalarıyla hem sahne binasının hem de *stoanın stylobat*, *euthynteria* ve *stereobat* kodları da kesinleşmiştir. *Stoayı* batıdan sınırlandıran geç dönem duvarının doğu cephesi tamamıyla açılmış, doğu yüzde devşirme malzeme yerine orta büyüklükte moloz taşların kullanıldığı görülmüştür. Sahne binasının batısındaki dolgudan kırık yazıtlı blok parçalarına ek olarak taşınabilir yazıtlı *altar*, çok

sayıda çivi, az sayıda kemik obje, cam, mermer plaka ve bronz heykel parçaları ve sikkeler ele geçmiştir. Sahne binasının ikinci girişinin yakınında bulunan yazıtlı bloktan girişlerde açığa çıkartılan kırık blok parçalarıyla oluşturulan kare formlu yükseltilerin yazıtlı blok altlığı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Diğer yandan alanda ele geçen bronz heykel parçaları bu blokların aynı zamanda heykel kaidesi olarak kullanıldığını da işaret etmektedir.

Sahne binasının içindeki kazı çalışmalarına üçüncü giriş koridorundan başlanmıştır. Batı eşik hizasında açığa çıkartılan iki zemin plakasının doğu yönde devam etmediği, yaklaşık 4.12 m sıkıştırılmış taş yongalı sert zemin sonrasında yine tam eşik hizasında iki zemin plakasıyla sonlandığı görülmüştür (Resim: 6). Erozyon dolgunun kaldırılmasıyla Oda 1'in Oda 4 gibi yoğun yanık kireç tabakasıyla kaplı olduğu ve her iki mekânın da Bizans Dönemi'nde kireç ocağı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Mekân içlerinde ele geçen boğa başı ve çam kozalağına ait kabartma parçaları *skene fronsun girlandlı* firiz kuşağına aittir. Bronz heykel parçaları ile farklı ölçülerdeki halteros örnekleri ise eritme işlemi için alana taşınan buluntulardır.

Sahne binasındaki kazı çalışmalarının ardından güney *parodosu* sınırlandıran tonoz ve devamındaki duvarın mimarisini belgelemek adına bu alanda kazı çalışmalarına başlanmıştır. Kazı bitiminde sel katmanı ile kaplı orijinal yürüme seviyesinde başlayan ve iki kademeli olarak yükselen istinat duvarlarının güney yamaçtan gelen erozyon toprağını engellemek amaçlı inşa edildiği ve yapının kullanım süreci içerisinde sürekli onarım gördüğüne dair veriler toplanmıştır.

Tiyatroda 2023 sezonunun son kazı alanı güney *analemma* koridorunun iç ve dış kısımlarıdır. Doğal bir yamaca yaslanan Tlos tiyatrosunun güney *vomitoriumuna* geçiş genişliği 3 metreyi bulan bir koridorla sağlanmıştır. Koridoru sınırlandıran çevre duvarı batıda çatı seviyesine kadar korunurken doğu devamı toprak altında kalmıştır. Kazı çalışmaları öncesinde blokların düşüş konumlarını belgelemek adına fotogrametri yöntemiyle taş planları çizilmiş, akabinde blok kaldırma çalışmalarına koridorun batı ucundan başlanmıştır (Resim: 7). Dolgu içerisinde kalan blokların çevresi kazılmış, halat bağlanacak derecede dış hatları açığa çıkarılan bloklar teleskopik vinç yardımıyla yerlerinden kaldırılarak tiyatronun güneyindeki taş tarlasına taşınmıştır. Fotoğrafları çekilen ve ölçüleri alınan blokların taş tarlasındaki konumunun belgelenmesine yönelik taş tarlasının da planı manuel olarak hazırlanmıştır. Doğru yönde duvar boyunca devam eden blok kaldırma çalışmaları Tono 3 hizasında sonlandırılmıştır.

2023 yılı kazı sezonunda yürütülen çalışmalarla tiyatronun sahne binasının ve batısındaki *stoanın* Geç Antik Çağ sonuna kadar farklı dönemlere ait mimari eklentilerle aktif olarak kullanıldığı belgelenmiştir (Resim: 8). Ayrıca yapının güney *analemma* duvarını çevreleyen koridorun içerisinde biriken blokların kaldırılması *summa caveanın* bu bölümünde gerçekleştirilmesi planlanan restorasyon projesi için de altlık oluşturmuştur.

TIYATRO RESTORASYON ÇALIŞMALARI

2023 yılında Muğla Yatırım İzleme ve Koordinasyon Biriminin desteği ile sürdürülen Tlos Antik Kenti Tiyatro Restorasyon Projesi kapsamında *ima caveanın* 1. ve 10. *kerkidesleri* ile güney *analemma* duvarında onarım uygulamaları gerçekleştirilmiştir. İlk olarak oturma sıralarının hava fotoğrafları çekilmiş, böylece orijinal konumu fotogrametri yöntemi ile belirlenen bloklar saat yönünde numaralandırılmıştır. Blokların yerlerine yerleştirilmesi aşamasında kullanılacak olan numaraların yazılı olduğu etiketler hava koşullarından korunması için pvc ile kaplanarak su bazlı sökülebilir şeffaf silikon yardımıyla taş yüzeyine yapıştırılmıştır. İkinci aşamada en üst oturma sırasından başlanılarak blokların söküm uygulamasına geçilmiştir (Resim: 9). Taşlar manivela yardımıyla yerinden oynatılmış sonrasında ipek halatlarla bağlanarak vinç yardımıyla taş tarlasına taşınmıştır. Restorasyon çalışmalarının üçüncü aşamasında kaldırılan blokların tamamı mekanik temizlik ve yıkama uygulamalarıyla birlikte, bitki, toprak ve diğer organik kalıntılarından arındırılmıştır. Kırık taşlar ise uzman restoratörler tarafından, aerosil katkılı sıvı epoksi reçine ile hazırlanmış yapıştırıcı malzeme ile onarılmıştır (Resim: 10). Dördüncü aşamada ise sökülen oturma sıralarının oturacağı yataklar düzenlenmiştir. Öncelikle blok yatakları orijinal yapım evresine ait sıkıştırılmış moloz taşı dolgu toprak tabakasına kadar kazılmıştır. Bu tabaka ile mimari bloklar arasına 0.03 m numara taş kırığı, hamur kireç ve hidrolik kireç agrega katkılı bir harç hazırlanarak tampon oluşturulmuştur. Yataklar tamamen hazır hale geldikten sonra beşinci aşamada oturma sıralarının orijinal yerlerine yerleştirme çalışmalarına başlanmıştır. İpek halatlarla bağlanan bloklar, teleskobik vinç aracılığıyla orijinal yerlerine taşınmıştır. Blokların statik kontrolleri terazi ve nivo yardımıyla yapılmıştır. Bu işlemin ardından ise tüm blokların derz boşlukları doğal kireç harcı ile doldurulmuş; fırça ve su yardımıyla temizlik işlemi gerçekleştirilmiştir.

Güney *analemma* duvarı ve onun hemen gerisinde yer alan Oda 1'in tonoz blokları restorasyon öncesinde fotogrametri yöntemiyle numaralandırılarak kayıt altına alınmıştır. Söküm çalışmaları esnasında Oda 1'in içerisine kurulan ahşap iskele sayesinde tonozun mevcut blokları ile çatlak olan lentonun mukavemeti arttırılmıştır. Zemin seviyesine kadar sökülen duvar blokları temizlik ve onarım aşamalarından sonra yeniden örülmüş, bu süreçte de önceki kazı sezonlarında belgelenen yapı blokları orijinal yerlerine yerleştirilmiştir (Resim: 11). Çift blok sırasıyla örülen güney *parodos* duvarında blok araları moloz taşlarla doldurulmuştur. Ardından bağlayıcı malzeme olarak, 0.03 m numara taş kırığı, hamur kireç ve hidrolik kireç agrega katkılı kireç harcı kullanılarak duvar dolguları tamamlanmıştır. Duvar bloklarında statik arttırmaya yönelik her duvar sırasına paslanmaz çelik malzemeden, 'U' formunda, 0.14-0.45 m uzunluklarında ve 0.01-0.02 m çaplarında kenetler kullanılmıştır. Oda 1'in lentosundaki kırık yapının statik tehlikeye sokacak nitelikte olduğundan bu kısımda tiyatronun orijinal taşlarıyla aynı dokuya sahip yeni bir kireç taşı blok kullanılmasına karar verilmiştir. Taş ocağından gelen yeni lento bloğu taş yüzeyinde mucarta çalışmaları yapılarak eskitilmiştir. Yerleştirme işlemi öncesinde Oda 2'nin cephe duvarındaki blokların deformasyonu giderilmiştir. Bu kısımdaki statik sorunu çözüldükten sonra lento bloğu yerine yerleştirilmiş ve tonoz başlangıç seviyesine kadar duvar yükseltilmiştir (Resim: 12).

Restorasyon çalışmaları kapsamında yapılan diğer bir faaliyet de *analemma* koridoru ile onu sınırlandıran çevre duvarının güneyine düşen blokların belgelenme faaliyetleri sonrasında taşınmasıdır. Koridorda olduğu gibi bu alanda da blokların yapıdaki orijinal konumlarını belirleyebilmek adına taş planı oluşturulmuştur. Karelaçlarına göre numaralandırılan bloklar teleskopik vinç yardımıyla yerlerinden kaldırılarak taş tarlalarına taşınmıştır. Fotoğrafları çekilen ve ölçüleri alınan blokların restorasyon sürecinde kolaylıkla bulunabilmesi için taş tarlasındaki konumunu gösteren planlar hazırlanmıştır. Çizim ve fotoğraf çalışmalarının ardından blokların *FileMaker* programıyla oluşturulan tiyatro blok arşivine dahil edilmesiyle restorasyon çalışmaları sonlandırılmıştır.

EPİGRAFI ÇALIŞMALARI

Ertan YILDIZ

2023 yılı epigrafi çalışmaları tiyatro sahne binasının içinde ve dışında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında açığa çıkartılan yazıtların belgelenmesine yönelik planlanmıştır. Genelde birbirini tamamlamayan kırık parçalardan oluşan yazıtlı bloklardan çok azı metin içeriği okunacak derecede iyi korunmuştur. Fragmanlardan bazıları aynı kitabenin farklı bölümlerine aittir ve neredeyse tamamı bir bütünlük oluşturmaktan yoksundur. Örneğin bir parçanın son satırında *agon* düzenleyicisi olan *ἀγωνοθέτης* kelimesi, bir başka parçada etnik bir köken bildiren *ἔθνος* kelimesi tamamlanabilmektedir. Diğer bir parçada ise harfler yazıtın bir onurlandırma kitabesi olduğunu gösteren kelimelerin harflerini taşımaktadır. Fragmanda *τρσσῶ στευάνω καὶ εἰκόνη ταλκῆ* tamamlaması yapılabilmektedir. Böylece danışma ve halk meclisleri tarafından kişinin altından bir çelenk ve bronzdan bir heykelle onurlandırıldığı geriye kalan harflerden neredeyse kesin bir şekilde söylenebilir. Harf karakterlerinden tüm fragmanların Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olduğu anlaşılmıştır.

Fiziki durumu daha iyi olan yazıtlardan ilki kireç taşından ve yaklaşık 20 cm yüksekliğinde *altar* formunda bir mezar *stelid*ir. Eserin üzerinde taşıdığı yazıttan Nikephoros oğlu Asynkritos'un karısına duyduğu sevgiden ve karısının anısına izafeten kitabeyi taş kazıdığı öğrenilmektedir. Yazıt üzerinde kadının isminin geçtiği yer oldukça deforme olmuştur. Bu nedenle kadının ismi kitabede okunamamıştır. İkinci yazıt yaklaşık 43 cm yüksekliğinde olup *altar* formundadır. Üzerinde Perge Antik Kenti'nin baş tanrısı olan Artemis Pergaia'nın *genetivus* haldeki ismi okunmaktadır. Üçüncü yazıt zarar görse de okunabilir durumdadır. Bu kitabede Harmodios oğlu Myndeus'un olasılıkla kamusal bir hizmet yaptığı yazıttaki "hayırlı uğurlu olsun" ibaresinden anlaşılmaktadır. Kitabeden Myndeus'un kutsayarak adadığı anlaşılmaktadır. Dördüncü ve son yazıt ise sahne binasının ikinci girişinde bulunmuştur. Tlos Antik Kenti'nin sosyal yaşamına ışık tutan bir kitabedir. Kitabenin üst kısmındaki parça malesef ele geçmemiştir. Bu üst parça olasılıkla yazıtta ismi geçen sporcunun bir heykelini taşıyordu. Kitabenin tercümesi şöyledir: "*Tlosluların oldukça şanlı kentinde ve Lykia Halkı'nın metropolis kentinde Tloslu çok saygıdeğer Marcus Aurelius Apollonianus Quintus'un agonothesliği sırasında (düzenlenen) Megala Kroneia festivalinde, Gaius Licinnius Epaphro-*

deitos'un oğlu Pinara ve Tlos vatandaşı Aurelius Caecilianus gençlerin boks müsabakasını şanlı bir şekilde kazanmıştır". Daha önceki yıllarda tiyatronun *orquestra* kısmında yapılan temizlik çalışmalarında bir dizi spor karşılaşmalarında zafer kazanan sporcuların onurlandırma yazıtları da gün yüzüne çıkmıştı. Bu yazılı eserler MS 2. yüzyılın sonundan 3. yüzyıla taşan bir tarihlenmeye sahiptir. Tlos'un baş tanrısı Kronos onuruna Tlos'ta her yıl festivaller düzenlendiği yazıtlar aracılığıyla bilinmektedir. Tiyatro içinden ve tiyatronun giriş kısmında bulunan ve farklı branşlarda zafer kazanan sporcuların onurlandırıldığı yazıtların tiyatroda bulunması tiyatronun MS 2. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle boks, güreş ve pankration müsabakalarının gösteri alanına dönüştüğünü ortaya koyar.

BİTKİ TEMİZLİĞİ VE KORUMA ÖNLEMLERİ

Bitki temizliği çalışmalarına tiyatronun batısındaki *agora* düzlüğünde oluşturulan taş tarlalarından başlanmıştır. Amaç restorasyon projesi devam eden yapıya ait yaklaşık 6.000 bloğun mimari detaylarını görünür kılmaktır. Bu alanda gerçekleştirilen temizlik çalışmaları sonrasında tiyatronun *summa caveas*ında bulunan ve girişi doğuya bakan tapınak yapısının etrafında ve bloklarının bulunduğu taş tarlalarında bitki temizliğine başlanmıştır. 2023 yılı kazı sezonunda tiyatronun güney *analemma* yıkıntılarının taş planının hazırlanabilmesi için geniş bir alanda bitki temizliği de yapılmıştır. Tiyatro ve çevresindeki bitki temizliği çalışmaları tamamlandıktan sonra Kronos Tapınağı ile Kent Bazilikası'nın bulunduğu alana geçilmiştir. Burada her iki yapı arasındaki düzlükte bulunan otlar ve çalılar güneyden başlanarak kuzey yönüne doğru temizlenmiştir. İlk önce Kronos Tapınağı'nın *pronaos* ve *naos* bölümleri ile merdivenlerini kaplayan otlar alınmış, sonrasında da Bazilika'nın içine girilmiştir. Kronos Tapınağı'nın alt terasında bulunan Küçük Hamam, Büyük Hamam ve *apodyterion* temizlendikten sonra stadyum düzlüğü, Meclis Binası Yapı Kompleksi ve son olarak dükkanlarda bitki temizlik çalışmaları yürütülmüştür.

Koruma önlemleri olarak ise Büyük Hamam ile Küçük Hamam yapılarının depremler nedeniyle zarar gören kapı ve kemer kısımları çelik konstrüksiyonlarla desteklenmiştir. Büyük Hamam'ın *frigadirum*una giriş sağlayan batı kapısının yerinden oynayan lento taşı ile iç kısımdaki duvar kemerlerinde statüğünü kaybeden bloklar herhangi bir güncel deprem tehlikesine karşı güçlendirilmiştir (Resim: 13). Küçük Hamam'ın mekanlara geçiş sağlayan kemerli girişlerine de benzer şekilde çelik taşıyıcılar eklenmiştir. Son olarak gerek tiyatro kazı çalışmaları gerekse restorasyon faaliyetleri esnasında hem kazı ekibinin hem de kenti gezmekte olan ziyaretçilerin güvenliğini sağlamak amacıyla gerek görülen noktalara tel örgüler çekilmiş ve uyarı levhaları asılmıştır.

ARAZİ BELGELEME ÇALIŞMALARI

Tiyatro sahne binasının batısındaki *stoa* kalıntılarının devamına eklenen Geç Antik Çağ yapıları ve onlarla bağlantılı her türlü mimari bulgu gerek fotogrametri yöntemleri gerekse daha küçük ölçekli manuel çizimlerle belgelenmiştir. Ayrıca sahne binasının iç kısmındaki

mekanların dolgudan arındırılmasıyla daha önce yapılmış olan plan çizimleri de yenilenmiştir. Mevcut çizimler tiyatro planına işlenmiş ve böylece çalışma alanında açığa çıkarılan yapı kalıntılarının kullanım evreleri kayıt altına alınmıştır.

DEPO ÇALIŞMALARI

2023 yılı kazı sezonunda kazı evi etütlük eser deposunda Girmeler Höyük Yerleşimi ve tiyatrodan gerçekleştirilen kazı ve belgeleme çalışmalarında ele geçen seramik, metal, taş, sikke gibi küçük buluntular önce temizlenmiş, sonrasında tasnif ve belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yıkılan seramikler dönemlerine göre gruplanarak profil nitelikleri doğrultusunda çizim ve fotoğraf aşaması için tasnif edilmiştir. Sahne binasının batısına eklenen geç dönem yapısının içerisinde ele geçen seramikler arasında Geç Roma Kırmızılı Astarlı örneklerin yoğunlukta olduğu dikkat çekmektedir. Ancak aynı dolguda az sayıda da olsa ele geçen Klasik ve Helenistik Dönem örnekleri erozyondan kaynaklı kontekst karışıklığını belgelemiştir. Klasik Dönem'e ait seramik örnekleri *kylix* ve kaide parçalarından oluşur. Helenistik Dönem ise kâse, *lekane* ve *amphora* parçalarıyla izlenir. Yoğun şekilde ele geçen Roma Dönemi seramik örnekleri ise tabak, kâse, çanak, *kardopos*, *mortar*, *pithos*, pişirme kapları, *amphora*, testi, *unguentarium* ve kandil parçalarına aittir. Geç Roma Dönemi Kırmızı Astarlı tabak ve kaselerin oldukça nitelikli örnekleri ithal olup, aynı formların basit astarlı örnekleri ise yerel üretim olarak tanımlanmıştır (Resim: 14). Geç Antik Çağ yapısı içerisinde ele geçen ve MS 1.-2. yüzyıla tarihlenen kırmızı astarlı örneklerin zemine yakın seviyelerden ele geçmesi de yapının ilk evresinin tarihlenmesine katkı sağlamaktadır. Diğer yandan bu alanda yapılan kazılarda bulunan mühür kalıpları, perdah aletleri ve amorf parçalarla kentteki yerel seramik üretiminin varlığına dair bulgular daha da artmıştır. Depo çalışmaları kapsamında çizimleri tamamlanan seramiklerin fotoğrafları çekilmiş, Munsell renk kataloğuna göre hamur-astar tanımlamaları yapılmıştır. Depo çalışmalarının ikinci etabında etütlük ve envanterlik nitelikteki malzemelerin tasnif ve belgeleme faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Temizlik çalışmaları tamamlanan taş, cam, kemik ve metal buluntular depo etütlük kodlarına göre ayrılmış, fotoğraf, çizim ve tanımları yapılarak *FileMaker* programına kaydedilmiştir. Söz konusu eserler arasında sahne binası ile *stoa* arasında zemin dolgusu olarak kullanılan *stel* parçası önceki yıllarda stadyum ve Meclis Binası Yapı Kompleksi kazılarında ele geçen iki adak *steli* ile aynı ikonografiyi taşıması açısından oldukça ilginçtir (Resim: 15).

Metal buluntular fonksiyon ve niteliklerine göre ayrıştırılmış konservasyon uygulaması gerekenler restorasyon laboratuvarına yönlendirilmiştir. Heykel parçaları, yazıtlı bloklar, *pinakslar* ve *mortarlardan* oluşan taş eserler için de diğer arkeolojik buluntular ile benzer belgeleme aşamaları uygulanmıştır.

EKLER

Resim 1: 6-W açması kırmızı boyalı terrazzo taban.

Resim 2: Koridorlu mağara kemik aletler ve mermer boncuk.

Resim 3: 16-V sondajı taban.

Resim 4: Geç Antik Çağ yapısı ve kalp formu tuğla sütun.

Resim 5: Sahne binası dışındaki künk döşemleri.

Resim 6: Oda 4 yanık tabakası.

Resim 7: Güney *analemma* koridoru ve çevre duvarı.

Resim 8: Tiyatro 2023 kazı çalışmaları sonrası.

Resim 9: Oturma sıraları söküm çalışmaları.

Resim 10: Blok yapıştırma çalışmaları.

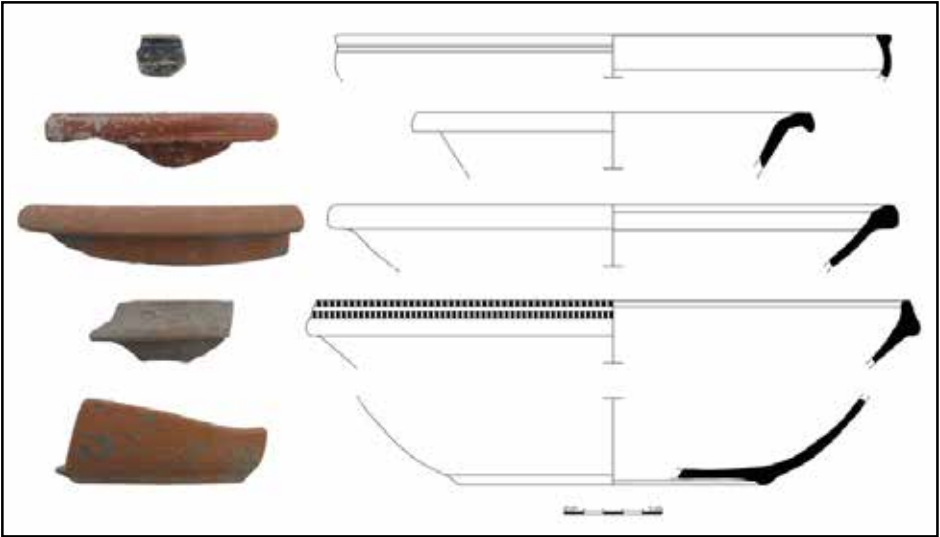
Resim 11: Güney *parodos* restorasyon çalışmaları.

Resim 12: Oda 1 restorasyon çalışmaları.

Resim 13: Büyük hamam *frigidarium* kapı çelik destek.

Resim 14: Seramik örnekleri.

Resim 15: Adak *steli*.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü